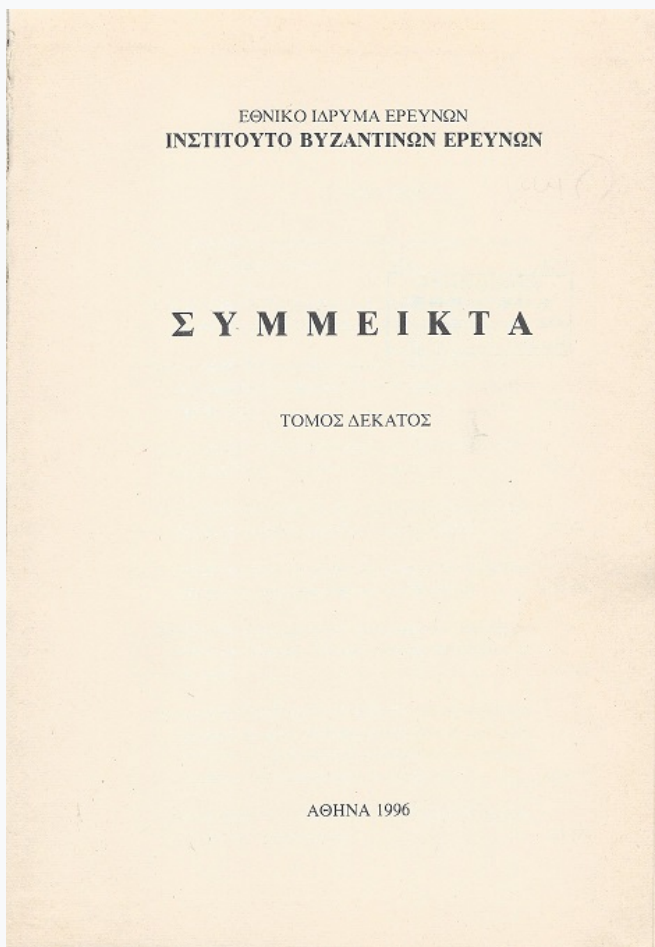


## Byzantina Symmeikta

Vol 10 (1996)

SYMMEIKTA 10



### Οι «Κυανίδες νήσοι » στην Ίστορία του Κριτόβουλου

Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.812](https://doi.org/10.12681/byzsym.812)

Copyright © 2014, Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

#### To cite this article:

ΛΑΜΠΑΚΗΣ Σ. (1996). Οι «Κυανίδες νήσοι » στην Ίστορία του Κριτόβουλου. *Byzantina Symmeikta*, 10, 189–193. <https://doi.org/10.12681/byzsym.812>

## ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ

### ΟΙ «ΚΥΑΝΙΔΕΣ ΝΗΣΟΙ» ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΥ

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν *Ἱστοριῶν* τοῦ ὁ Κριτόβουλος<sup>1</sup> ἀναφέρει ὅτι μετὰ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ὁ Μωάμεθ ὁ Β΄ ἔστειλε τὸν στόλο, ὑπὸ τὸν ναύαρχο Ἰωνοῦζη, ἐναντίον τῶν *περὶ Ρόδον* νησιῶν καὶ τῆς Νάξου<sup>2</sup>. Πρῶτος σταθμὸς ἀνεφοδιασμοῦ, κατὰ τὸν βυζαντινὸ ἱστοριογράφο, ἦταν ἡ Τένεδος. Κατόπιν ὁ στόλος ἔπλει τὸν *Αἰγαῖον ἐν δεξιᾷ μὲν ἔχων τὰς Κυανίδας νήσους κατὰ πρῶμναν, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὴν Λέσβον κατὰ πρῶραν*<sup>3</sup>.

Ἀπὸ τὴν φράση τοῦ Κριτοβούλου φαίνεται ὅτι οἱ «Κυανίδες» εἶναι νησιά κοντὰ στὴν Τένεδο. Ἡ ὀνομασία ὅμως δὲν μαρτυρεῖται σὲ ἄλλη πηγή, καὶ δὲν εἶναι σαφὲς ποιά νησιά ἀποκαλεῖ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὁ ἱστορικός. Τὸ θέμα ἀπασχόλησε –περιορισμένα– τοὺς ἐκδότες τοῦ Κριτοβούλου, ποὺ διευτύπωσαν ὀρισμένες εἰκασίες. Στὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν, συζητοῦνται οἱ γνῶμες ποὺ διατυπώθηκαν ὡς τώρα γιὰ τὸ χωρίο καὶ ἐπιχειρεῖται νὰ προσδιορισθεῖ ἀκριβέστερα ποιὲς μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὲς οἱ Κυανίδες νήσοι.

Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ C. Müller<sup>4</sup>, σχολιάζοντας τὸ χωρίο ἔγραφε: *A Tenedo naviganti ad dextram et a puppi erat Lemnus insula, adeo*

1. Γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Κριτοβούλου καὶ ὅλα τὰ συναφῆ βλ. τὴν ἐκτενέστατη εἰσαγωγή τοῦ D. R. REINSCH στὴν τελευταία ἔκδοση τοῦ ἔργου, *Critobuli Imbriotae Historiae* (CFHB XXII), Βερολίνο- Νέα Ὑόρκη 1983, 1\*- 114\*.

2. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο βλ. τὸ κλασικὸ βιβλίο τοῦ F. BABINGER, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, Μόναχο 1953, 162 κ.έ.. Εἶχε προηγηθεῖ καὶ ἀποστολὴ τοῦ ναύαρχου Hamza Bey, τὴν ὁποία ὅμως δὲν ἀναφέρει ὁ Κριτόβουλος.

3. ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ, 2.4.2: REINSCH, 92, στ. 28-30.

4. C. MÜLLER, *Critobuli Imbriotae libri quinque de rebus gestis Mechemetis*, FHG, τόμ. V/1, Παρίσι 1870.

*ut hanc insulam Vulcani igne adustam (Αἰθάλειαν Polybius dixit) et adjacentes scopulos Κυανίδας dicere videatur. Ne de Calydnis cogitemus, situs harum insularum obstare videtur*<sup>5</sup>. Στην ἔκδοσή του ὁ Vasile Grecu πολὺ σύντομα ἀρζέσθηζε νὰ σχολιάσει: *de Cyaneis insulis hariolari videtur Critobulus noster*<sup>6</sup>. Καὶ ὁ τελευταῖος ἔκδοτης, ὁ D. R. Reinsch στὰ σχόλια τῆς γερμανικῆς του μετάφρασης (ποὺ ἐκδόθηκε αὐτοτελῶς)<sup>7</sup>, γράφει ὅτι πρὸς τὴν κατευθύνση ποὺ ἀναφέρει ὁ Κριτόβουλος βρῖσκονται τὰ νησιά Λῆμος καὶ Ἅγιος Εὐστράτιος.

Δὲν εἶναι προφανές γιατί ὁ Grecu ἔσπευσε νὰ χαρακτηρίσει ὡς «φλυαρίες» τὰ γραφόμενα τοῦ Κριτοβούλου. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἄποψη τῶν Müller καὶ Reinsch, ὅτι «Κυανίδες» εἶναι ἡ Λῆμος, ἢ ἡ Λῆμος καὶ ὁ Ἅγιος Εὐστράτιος, εἶναι συζητήσιμη. Τὰ νησιά αὐτὰ βρῖσκονται δυτικὰ τῆς Τενέδου. Ὅσο κι ἂν ἡ περιγραφή τοῦ Κριτοβούλου εἶναι ἄσαφης, προκύπτει ὅτι ὁ στόλος τοῦ Μωάμεθ κατευθύνθηκε νότια πρὸς τὴν Λέσβο (ποὺ βρισκόταν στὴν πλώρη καὶ ἀριστερὰ τῶν πλοίων), ἄρα τὰ πλοῖα ἄφηναν στὴν πρῶμνη τους νησιά ποὺ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν βορείως τῆς Τενέδου (καὶ ὄχι δυτικὰ).

Πράγματι βορείως τῆς Τενέδου ὑπάρχει συστάδα νησιῶν, γνωστὰ ὡς «Μαιυριαί», καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα «Λαγοῦσαι» ἢ «Καλύδναι»<sup>8</sup>. Εἶναι ἀσχετῶς οἱ «Καλύδναι» ποὺ εἶχε ἀναφέρει ὁ Müller στὸν σχολιασμό του, πλησιάζοντας πρὸς τὴν λύση τοῦ προβλήματος τῆς ταύτισης τῶν Κυανίδων. Ὅμως τελικὰ δὲν δέχθηκε τὸ ἐνδεχόμενο αὐτό, ἐπειδὴ ἡ θέση τῶν νησιῶν δὲν ἀντιστοιχεῖ, ὅπως ἔγραφε<sup>9</sup>, στὰ τοπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχει ὁ Κριτόβουλος. Προφανῶς ὁ Müller βασιζόταν στο χωρίο τοῦ Στράβωνα: *περίκειται δ' αὐτῇ (sc. τῇ Τενέδῳ) νησία πλείω, καὶ δὴ καὶ δύο, ἃ καλοῦσι*

5. MÜLLER, ὁ.π., 108.

6. *Critobuli Imbriotae de rebus per annos 1451-1467 a Mechemete II gestis edidit Basilius Grecu, Scriptores Byzantini IV*, Βουκουρέστι 1963, 177 σημ. 1.

7. *Mehmet II. erobert Konstantinopel. Die ersten Regierungsjahre des Sultans Mehmet Fatih, des Eroberers von Konstantinopel 1453. Das Geschichtswerk des Kritobulos von Imbros, übersetzt, eingeleitet und erklärt von D. R. Reinsch, Byzantinische Geschichtsschreiber XVII*, Γκράτς- Βιεννη- Κολωνία 1986, 315- 316.

8. Βλ. RE, X, 2, Στουτγάρδη 1919, στ. 1762.

9. MÜLLER, ὁ.π., 108.

Καλύδνας, κειμένας κατά τὸν ἐπὶ Λεκτὸν πλοῦν<sup>10</sup>. Τοποθετοῦσε, δηλαδή, ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος τὰ νησιά νοτίως τῆς Τενέδου, καὶ αὐτὸ προφανῶς παρέσυρε τὸν Müller. Ἄλλὰ, ὅπως εἶχε παρατηρήσει ὁ γεωγράφος P. F. J. Gosselin<sup>11</sup> στὰ σχόλια τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ Στράβωνα, στὴν ὁποία εἶχε συνεργασθεῖ καὶ ὁ Κοραῆς: *on ne connoit point d'îles au midi de Tenedos, c'est à dire, entre cette île et le cap Lectum, aujourd'hui Cap-Baba. Le désordre du texte permettroit de croire qu'au lieu de Lectum Strabon avoit écrit Sigeum. Alors les îles Calydnae pourroient répondre aux îles Mavro ou à celles des Lapins*<sup>12</sup>.

Ἄλλὰ οἱ «Μαυριαί» καὶ τὰ «νησιά τῶν λαγῶν» (οἱ ἀρχαῖες «Λαγοῦσαι»), διαφορετικά κατὰ τὸν Gosselin, εἶναι τὸ ἴδιο συγκρότημα νησιῶν<sup>13</sup>, τὰ καλούμενα στὰ τουρκικά «Taouchan Adasi» (= νησιά τῶν λαγῶν)<sup>14</sup>.

Πιθανότατα, λοιπόν, τὰ νησιά αὐτὰ χαρακτηρίσει ὡς «Κυανίδες» ὁ Κριτόβουλος. Μπορεῖ βέβαια νὰ ἀντιτείνει κανεὶς, γιατί νὰ χρησιμοποιήσει ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τὰ μικρὰ αὐτὰ καὶ ἄσημα νησιά. Ἄλλὰ γιὰ τὸν καταγόμενο ἀπὸ τὴν γειτονικὴ Ἴμβρο Κριτόβουλο (ὁ ὁποῖος σημειωτέον συχνὰ στὸ ἔργο του δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ ἄλλα κοντινὰ νησιά Σαμοθράκη, Τένεδο, Λήμινο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Λέσβο), ὅπωςδήποτε τὰ νησιά αὐτὰ εἶχαν κάποια σημασία. Ἐξ ἄλλου, ἡ ὁμάδα αὐτῆ τῶν νησιῶν δὲν ἔμεινε ἀπαρατήρητη καὶ ἀπὸ ἄλλους ποὺ ἔτυχε νὰ ταξιδέψουν στὴν περιοχὴ. Ὅταν τὸ 1354 ὁ Ἰωάννης Σ' Καντακουζηνὸς ἐπλευσε πρὸς τὴν Τένεδο γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὸ ἱστορικό του ἔργο, οὐ προσέσχεν ἐπὶ Τένεδον αὐτίκα, ἀλλ' ἐπὶ τι νησίδιον ἀοίκητον ἐγγὺς Τενέδου, Μαυρία προσαγορευόμενον... εἰς τὴν ὑστεραίαν δέ

10. ΣΤΡΑΒΩΝ, *Γεωγραφικά* 13.1.46 (ἔκδ. H. L. JONES, *The Geography of Strabo*, Loeb, 91-92).

11. Τὸν ὁποῖο ὁ Κοραῆς ἀναφέρει ὡς «Γοσσελίνον» (*Στράβωνος Γεωγραφικῶν...* Μέρος πρῶτον), βλ. τώρα Α. ΚΟΡΑΗΣ, *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1988, 245 καὶ σημ. 1.

12. *Géographie de Strabon, traduite du grec en français*. τόμ. IV, μέρος II, Παρισι 1816, 192-193.

13. Βλ. σχετικὰ L. LACROIX, *Iles de la Grèce*, Παρισι 1853, 347.

14. Βλ. Σ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, λήμματα «Καλύδνας» καὶ «Μαυριαί» στὴν *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 13, 608 καὶ τόμ. 16, 781 ἀντιστοιχα.

ἄρας ἐκεῖθεν, ἐφ' ἕτερον ὠρμίζετο νησίδιον, Ἄγιον Ἀνδρόεαν προσαγορευόμενον<sup>15</sup>.

Οἱ πορτολάνοι πάλι προειδοποιοῦν ἐκεῖνον πὺ πλέει στὴν περιοχὴ ὅτι τὰ Μαυρία ἔναι νησία δύο καὶ ἔχουν μίαν ξέρα εἰς τὴν τρεμουντάνα καὶ τὰ νησόπουλα εἰς τὴν ὄστρια... καὶ ἂν θέλης νὰ ὑπᾶς δὲ λόγζου, ἀλαργάρισε τὰ Μαυρία μίλλια δύο καὶ τὴν ξέρα ἄφησε ξεροβά σου<sup>16</sup>. Μία ἄλλη μαρτυρία εὐρίσκεται σὲ περιγραφὴ ταξιδιοῦ πὺ πραγματοποιήθηκε τριακόσια περίπου χρόνια μετὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα πὺ ἐξιστορεῖ ὁ Κριτόβουλος. Τὸ 1742, ὁ κερκυραῖος λόγιος Μάρκος Ἀντώνιος Κατσαῖτης<sup>17</sup>, ταξιδεύοντας ἀπὸ τὴν Σμύρνη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, παρέμεινε σύντομα στὴν Τένεδο· πλέοντας κατόπιν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντο σημείωνε στὸ ἡμερολόγιό του (γραμμμένο στὰ ἰταλικά): *Alle ore 21 sciolissimo coll'Embati ossia vento ch'entra nell'Ellesponto, del Tenedo, e passiammo gli scogli di Mavrià o Μαυρονίσια (olim Calidne) poco distanti dal Tenedo verso M a i s t r o*<sup>18</sup>.

Δὲν λείπουν οἱ ἀναφορὲς λοιπὸν στὰ νησιά τῶν Μαυριῶν σὲ κείμενα τόσο προγενέστερα, ὅσο καὶ μεταγενέστερα τοῦ Κριτοβούλου, καὶ δὲν θὰ ἦταν περιεργὸ νὰ τὰ χρησιμοποιήσει καὶ ὁ Κριτόβουλος ὡς σημεῖο προσανατολισμοῦ γιὰ νὰ διευκρινίσει στὸν ἀναγνώστη του ποιά κατεύθυνση ἀκολούθησε ὁ τουρκικὸς στόλος. «Κυανίδες», λοιπὸν, πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ὁμάδα νησιῶν. Προκύπτει, βέβαια, τὸ ἐρώτημα, γιὰ νὰ μὴν τὰ ἀποκαλέσει «Καλύδναι» ἢ «Μαυριαί». Μία πιθανὴ ἐξήγηση εἶναι ὅτι τὸ ἀρχαῖο «Καλύδναι» δὲν τοῦ ἦταν γνωστό<sup>19</sup>. Στὸν Κριτόβουλο, ὅπως καὶ

15. *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri IV*, ἔκδ. L. SCHOPEN, τόμ. III, Βόννη 1832, 282, στ. 14-18.

16. Βλ. A. DELATTE, *Les portulans Grecs*, Λιέγη-Παρίσι 1947, 228, στ. 12-17. Γιὰ τὸ πλούσιο χαρτογραφικὸ ὕλικὸ βλ. C. ZACHARAKIS, *A catalogue of printed maps of Greece 1477-1800*, Ἀθήναι 1992, Εὐρετήριο: λήμμα «Tenedos», καθὼς καὶ τὸν πίν. 258.

17. Γιὰ τὰ βιογραφικά του καὶ γιὰ τὶς περιηγήσεις του βλ. Φ. Κ. ΦΑΛΜΠΟΣ, *Μάρκου Ἀντωνίου Κατσαῖτη, δύο ταξίδια στὴ Σμύρνη, 1740 καὶ 1742*. Εἰσαγωγή. Κείμενο. Μετάφραση. Σχόλια. Πίνακες, Ἀθήνα 1972, 13-22.

18. Βλ. Λ.Κ. ΦΑΛΜΠΟΣ, *Μάρκου Ἀντωνίου Κατσαῖτη, ταξίδια τοῦ 1742. Βορειοδυτικὴ παραλία Μιζοῦς Ἀσίας, Προποντίδα, Κωνσταντινούπολη*. Εἰσαγωγή. Κείμενο. Μετάφραση, Σχόλια, Πίνακες, Ἀθήνα 1974, 24.

19. Ἐξ ἄλλου ὁ Κριτόβουλος δὲν φαίνεται νὰ γνῶριζε τὸν Στράβωνα. Στὸ κεφάλαιο «Mimesis» τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ REINSCH (ὀ.π., 48\*-67\*) δὲν ἀναφέρεται

στούς κατοίκους τῶν γειτονικῶν νησιῶν, φαίνεται ὅτι ἦταν γνωστὸ μόνο τὸ νεώτερο καὶ δημωδέστερο τοπωνύμιο «Μαυριαί»<sup>20</sup>. Δὲν θέλησε ὁμοίως νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ, γιὰ νὰ μὴν παρεμβάλῃ ἕναν δημῶδη τύπο ἀνάμεσα στὰ λόγια τοπωνύμια ποὺ παραθέτει περιγράφοντας τὴν πορεία τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ ὑπακούοντας στὶς γενικώτερες προσωπικὲς του προτιμήσεις γιὰ χρῆση λογίων ἢ ἀρχαιοπρεπῶν τύπων ἀντὶ τῶν ἀντιστοιχῶν κοινοτέρων<sup>21</sup>. Ἐπέλεξε, λοιπόν, ὡς λύση νὰ δημιουργήσῃ ἕνα παράγωγο τῆς λέξης *κυανούς* (μὲ τὴν σημασία τοῦ σκοτεινός, μαῦρος)<sup>22</sup> καί, ἴσως ἔχοντας κατὰ νοῦν καὶ τίς «Κυανέους» Συμπληγάδες, κατέληξε στὸν σχηματισμὸ τοῦ τύπου «Κυανίδες», τὸν ὁποῖο θεώρησε κατάλληλο πρὸς ἀπόδοση τοῦ δημῶδους «Μαυριαί». Προσωπικὴ ἔμπνευση καὶ δημιουργία τοῦ Κριτοβούλου, λοιπόν, πρέπει νὰ εἶναι ὁ τύπος αὐτός.

Καταλήγοντας, σημειώνουμε ὅτι καὶ ὁ Müller, ἂν καὶ δὲν τὸ εἶχε τονίσει σαφῶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σχόλιό του ποὺ παρατέθηκε ἤδη, ὑπονοοῦσε προφανῶς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κριτόβουλος δημιούργησε τὸν τύπο «Κυανίδες» καὶ τὸν συνέδεσε μὲ τὴν «Αἰθάλεια» Λῆμνο, ἐργαστήρι, κατὰ τὴν μυθολογία, τοῦ Ἡφαίστου. Τὰ σχόλια τοῦ Müller, δηλαδή, πολύτιμα στὸ σύνολό τους ἀκόμα καὶ σήμερα (ὅσο κι ἂν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή τους μᾶς χωρίζουν ἤδη 125 χρόνια) καὶ ἡ διαίσθησή του στὸ συγκεκριμένο χωρίο, πρὸς ποιά κατεύθυνση πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ λύση του προβλήματος τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν «Κυανίδων», μᾶς ἔδωσαν τὴν ἀφετηρία τῆς συζήτησης ποὺ προηγήθηκε, μὲ σκοπὸ τὴν διαλεύκανση ἑνὸς τοπογραφικοῦ προβλήματος στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Κριτοβούλου.

τίποτε σχετικὸ καὶ ὁ index locorum δὲν ἔχει σχετικὴ παραπομπή. Σημειωτέον ὅτι στὰ σχόλιά του στὴν Ἰλιάδα Β. 677 ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονικῆς συγγέει τίς «Καλύδνες» τῆς Τενέδου μὲ τὴν ὁμώνυμη συστάδα νήσων στὰ Δωδεκάνησα, τὴν ὁποία προσδιορίζει βασιζόμενος στὸ χωρίο τοῦ Στράβωνα: *κατὰ τὸν ἐπὶ Λεκτὸν πλοῦν κεῖνται* (*Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, ἔκδ. Μ. VAN DER VALK, τόμ. Ι, Λάιντεν 1971, 496). Οὔτε ὁ Εὐστάθιος φαίνεται, ἐπομένως, νὰ γνωρίζει τὸ τοπωνύμιο σὲ σχέση μὲ τὴν Τένεδο.

20. Ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ στὸν ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟ, βλ. σημ. 15.

21. Βλ. τὴν εἰσαγωγή τῆς ἔκδοσης REINSCH, 39\*- 43\*.

22. Η. Ε. LIDDELL - R. SCOTT, *A Greek- English Lexicon*, Ὁξφόρδη 1940, λήμμα «κυάνεος».

